

University of Groningen

Het wezen der Joodsche religie. Vergelijkende studie over de voornaamste structuren der Joodsche godsdienstphilosofie van dezen tijd

Miskotte, Kornelis Heiko

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1932

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Miskotte, K. H. (1932). *Het wezen der Joodsche religie. Vergelijkende studie over de voornaamste structuren der Joodsche godsdienstphilosofie van dezen tijd* Groningen: Paris

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

INLEIDING

I - HET MISSIONAIR BEWUSTZIJN

1) Bezig met een onderzoek, betreffende de leer der heiliging in de prediking van Hermann Friedrich Kohlbrügge, sloeg de schrijver dezer studie, gedwongen door de woord-analyse van K.'s, uit hebreuwsch taaleigen geputte begrippen, een zijpad in en ontdekte daar de mogelijkheid, het Oude Testament als een eigen geestelijke wereld te bezien, terwijl het jodendom allermint als een „Vorstufe” van het Christendom zich voordeed, maar als een religie sui generis, die als zoodanig geen vervulling of aanvulling zou behoeven¹. Deze bekentenis moge naief zijn, zij is niettemin teekenend voor het feit der verregaande vervreemding tusschen joodsch en christelijk geestesleven. Het bedoelde zijpad was namelijk de kennismaking met de joodsche godsdienst-philosophie van dezen tijd.

Niet de nationale religie van een vreemden stam, die ons christenen en europeanen niets meer zou aangaan, kwam daar in het gezichtsveld, maar een in zichzelf rustend geestesleven en een religieus zelfbewustzijn, dat zich eerder geroepen voelde zelf zending te drijven dan object van zending te zijn², het zelfbewustzijn der verkorenen.

Deze missie was wel te onderscheiden van den joodschen invloed, welke, naar men meent, uitgaat van de groote leiders van den tijdgeest, die nu eenmaal voor zulk een aanmerkelijk deel van joodsch ras zijn (Bizet, Lombroso, Bergson, Mahler, Simmel, Gundolf, Landauer, Rathenau, Freud, Einstein), het betrof hier zeer bepaald een *missionnaire*

¹ . . . „Vorstufe” . . . „Das blosze Hintereinander wird aus einem historischen zum logischen Rang erhoben; dann könnte man aber auch im Islam die „Vollendung” des Christentums demonstrieren”, Max Brod, „Heidentum, Christentum, Judentum” I, S. 85.

² Rosenzweig over het 8e en 9e kapittel van Cohens „Ethik des reinen Willens”: „Das Judentum meldete hier seinen Anspruch, dasz es der Welt noch etwas zu sagen habe, unüberhörbar an”, „Zweistromland”, Berlin 1926, S. 210.

roeping der religie van Israël als zoodanig, een pretentie hulp te kunnen brengen, een energie om in de laatste vermoënis aller volkeren, op te staan en, zichzelf verlossend, de anderen mede te verlossen³.

Zendingsbewustzijn veronderstelt altijd behalve besef van eigensoortigheid een besef van geestelijke *volledigheid*. Zou een religie zichzelf ook maar eenigszins als „Vorstufe” voor een andere gevoelen, zelfs al zou zij „andere zijden der waarheid” bij die andere beter bewaard achten, zij zou zich nauwelijks kunnen handhaven op eigen gebied, maar in geen geval den drang tot zending kunnen gevoelen.

Willen wij iets van het jodendom verstaan, dan zullen wij de joodsche, de talmudische pretentie het Oude Testament rechtmatig voort te zetten, in ons onderzoek moeten erkennen en aanvaarden. Terecht zegt Wilhelm Vischer „Sollte die Synagoge kein Recht haben, sich für die echte Erbin des Alten Testaments und ihre Geschichte für die gerade Fortsetzung der Geschichte des auserwählten Volkes zu halten? Kann nicht der Talmud mit mindestens ebenso viel Recht als das Neue Testament beanspruchen, als das echte Komplementum der heiligen Schrift Israëls anerkannt zu werden? Mir liegt nichts ferner als das bestreiten zu wollen. Im Gegenteil: der talmudische Anspruch der Synagoge auf das Alte Testament musz mit Nachdruck unterstrichen werden”⁴. Zonder deze erkenning zou het eigenlijke interesse voor het jodendom verbleeken, gelijk het inderdaad onder ons verbleekt is door de eenvoudige ontkenning van de talmudische aanspraken en een zekere blindheid ten opzichte van het zendingsbewustzijn van Israël.

De traditie der synagoge is een eigen wereld, een zelfstandig rijk, dat van geen invoer afhankelijk is. Natuurlijk kost het niet alleen den belijdenden christen, maar ook den bewusten europeaan moeite dit verband tusschen zendingsbewustzijn en volledighedsbesef ook op Israël toe te passen; ook speelt, min of meer bewust, de leer der evolutie hierbij een groote rol. Vandaar dat men op verklaringen zint, wanneer men althans oog heeft voor de aanspraken van het jodendom en iets van het imperialisme van den nieuw-joodschen geest verstaat.

Het is, dunkt ons, niet wel doenlijk de drang tot missie als kenmerk van alle „*magische*” religies te stellen (als de eenige vorm van ver-

³ „Alle Voraussetzungen und alle Zielen des Judentums führen dazu, dasz es die Welt zu sich zu bekehren sucht, oder genauer noch . . . sie zu belehren sucht”, Leo Baeck, „Wesen des Judentums”², Frankfurt 1926, S. 287.

⁴ „Das alte Testament und die Geschichte”, „Zwischen den Zeiten” 1932, S. 41.

overing, die een natie zonder land zich kan veroorloven)⁵, om dááruit het eigenaardig zelfbewustzijn van het jodendom van alle tijden af te leiden; het zal voor ónzen tijd, gegeven de nieuwe sociologische basis van het jodendom wel ten eenenmale onmogelijk moeten heeten. De plaatsing van de joodsche religie in Spenglers constructie eener „Arabische Kultur” is trouwens ingegeven door een miskennis van Israëls geheel-éénige, strijdbare houding tegen de magische en mythische elementen in het gemeenschappelijk geestesgoed van het oude Oosten⁶. Het is onmogelijk ten opzichte van een verschijnsel, dat geen parallel heeft in de geschiedenis, tot klaarheid te komen, als men ongezind is zich daardoor in eigen existentie te laten gezeggen; het weergaloos feit van het voortbestaan van het Joodsche volk, ondanks het verlies van eigen land en eigen cultus, niettegenstaande de druk van eeuwen en ondanks zijn fatale accommodatievermogen, wijst voor een onbevanging beschouwing boven het nationale probleem uit, den vrome naar een providentieele bedoeling en den wetenschappelijken onderzoeker minstens naar het geheim der joodsche religie. Naast Spenglers theorie staan de verklaringen, welke gangbaar werden in de verschillende antisemitische partijen. Wij komen daarover nog te spreken; zij geven echter alle blijk van dezelfde oneerbiedigheid tegenover het geheim der joodsche religie.

2) Het missionair bewustzijn is een bewustzijn van roeping, dat opkomt uit een besef de wijsheid in pacht te hebben; want geen nieuwe profetische openbaringen, geen redelijke of occulte waarheid, maar *ethische levenswijsheid* meent het Jodendom de volkeren te kunnen bieden. Dit nu vermeerdert uiteraard de mogelijkheden van de bedoelde missie^{6a}.

⁵ Oswald Spengler, „der Untergang des Abendlandes” Bd II, München 1922, Welthistorische Perspektive, S. 253.

⁶ „Weder in dieser noch in einer andern Zeit ist das Judentum etwas Einzigartiges in der Religionsgeschichte, aber von der Lage aus betrachtet, welche die abendländische Kultur auf ihrem eigenen Boden geschaffen hat, erscheint es so”, Spengler II, S. 389. Wat de Middeleeuwen betreft zegt Spengler: „Man haszte und verachtete sich, noch kam aus dem Bewusstsein eines Rassenunterschiedes, sondern aus Mangel an „Gleichzeitigkeit” (daar de Joden „fast schon Fellachen, die anderen fast noch Urvolk” waren) II, S. 390.

^{6a} Over het missie-karakter en de missiekracht van het Diaspora-jodendom — zie men: Harnack, „Die Mission und Ausbreitung des Christentums”, I, S. 14, vooral Anm. 2.

De Talmud, zélf commentaar en tot op den dag van heden officieel en officieus verder becommentarieerd, is, zoo omvattend en zoo punctueel als zij is, niet om een zuivere leer te benaderen, maar om der wille van het leven; zij is product van en voeding voor „eine radikal abstrakte und ebenso radikal weltzugewandte Geistigkeit”⁷, die de keerzijde is van een levend, diep-optimistisch Godsgeloof.

Het „leeren” van de Wet heeft niet de bedoeling zich een wereldverklaring of levensbeschouwing te veroveren, maar een weten aangaande het ééne noodige; en dit niet algemeen, principieel, maar precies, betrokken op de werkelijke of mogelijke situaties van het menschelijke leven. Het gaat bij deze „studie” om de zuivere daad, om de heiliging van mensch en wereld. Al weten wij, dat dit op zichzelf nog niets met „existentieele” ernst te maken heeft, wij durven toch vergelijkenderwijs wel zeggen, dat dit „leeren” meer elementen bevat, die daartoe kunnen leiden, dan die religie-vormen, die aan een metaphysische waarheid georiënteerd zijn of den cultus in het middelpunt plaatsen.

Het nieuwere Jodendom ziet daarom als een aristocraat het plebejisch en parvenue-achtig bewegen der jonggeboren volken, die in dezen zin niet „geleerd” hebben; het is oud en ervaren, het rijpe bloed, de veelgeteisterde ziel, de getrainde geest moeten half meewarig, half angstig ontwaren, hoezeer de westersche volkeren, onder den invloed van het Christendom berusten in die dualiteit van Idee en leven, welke Thora en Talmud steeds hebben verworpen.

De joodsche religie kan niet tevreden zijn met eigen recht en vrijheid, zij wil tot een zegen zijn voor anderen; zij is, gelijk iedere ware religie in zooverre *intolerant*, dat zij een plaats in het pantheon weigert, in onzen tijd met name, een plaats, zelfs een eereplaats, in het pantheon der vergelijkende godsdienstgeschiedenis en liberale al-waardeering. „Die Juden sind ja jetzt mitten in einer gewaltigen, weit übers Politische hinaus den Geist der Nation in seinen Tiefen aufwühlenden Renaissance, keiner geringeren für sie vielleicht, als einst für uns abendländische Menschen jene war, die mit dem heiligen Franziskus begann”⁸.

Wij achten het daarom billijk en geraden zelfbewustzijn en missionair bewustzijn in hunne wisselwerking, „bijzonderheid” en „volledigheid” niet te onderschatten. Men komt daartoe bij de beschouwing der Jood-

⁷ Arnold Zweig, „Herkunft und Zukunft”, Wien 1929, S. 46.

⁸ Hermann Bahr, „Liebe der Lebenden”, Hildesheim o. J., I, S. 264.

sche religie zoo licht, omdat haar missie zich niet allereerst richt op individuen — hetgeen ook de leer aangaande de Noachiden haar verhindert — maar op de *volkeren*; haar zweeft vóór, toenemende invloed te oefenen op den geest, op de heerschende religie der volkeren, bij wie zij te gast is; de veel-gesmade wetsreligie, om te beginnen, te doen erkennen als een klassieke vorm van zedelijke godsdienstigheid⁹, die (zij het in andere vormen) voor de niet-joodsche volkeren haar wezenlijke geldigheid behoudt; alverder hen op te voeden tot een levensernst, als voor de voorbereiding van het messiaansche rijk noodzakelijk moet worden geacht, om daardoor tenslotte de politiek dier volkeren uit het stadium der barbaarschheid gaandeweg uit te voeren.

3) Er was een tijd, dat dit missionair bewustzijn, hoewel nimmer geheel verloren, onder het rumoer van den strijd tusschen aanpassing en zelfhandhaving binnen het Jodendom zèlf, als bedolven werd. De ervaring, dat de vijandschap der volkeren ondanks de aanpassing blééf, haalde de oude trots en het oude besef-van-roeping weer naar boven. Aan het einde der zeventiger jaren komt de vloed der *antisemitische beweging* opzetten en neemt met name in Duitschland katastrophale vormen aan¹⁰. En van dien tijd dateert de joodsche renaissance.

Indien de bedoeling geweest mocht zijn de joodsche pretentie te bréken, dan is het effect wel precies omgekeerd geweest. Vooral in de propaganda tijdens en na den oorlog, kan het jodendom niets anders zien als juist dát gedaemoniseerde heidendom, uit welks diensthuis het reeds bevrijd was, vóór een van de westersche volken bestond. Ludendorfs actie¹¹ bijvoorbeeld, die vrijwel alle groote staatslieden van dezen

⁹ Die ook door Christen-theologen als zoodanig erkend wordt: „A religion widely different indeed from Christianity in its methods and its forms of expression but yet a living faith, capable of ministering to the real wants of human souls: a religion *sui generis* . . . „Phariseism as a spiritual religion”, laatste hoofdstuk van „Pharisaism its aim and method” by R. Travers Herford, London 1912, p. 334.

¹⁰ A. de Gobineau, „De l'Inégalité des Races Humaines 1853.

H. S. Chamberlain, Grundlagen des 19en Jahrhundert I, S. 323—459. „Mensch und Gott”, S. 94, S. 111 f.f.

Hans F. K. Günther, „Rassekunde des jüdischen Volkes”. Eine sachliche Darstellung des Wesen des Judentums, mit 305 Abbildungen und 6 Karten, München 1930. Dat Duitschland als háárd van het Antisemitisme is te beschouwen, is ook de meening van Leroy—Beaulieu, „l'Antisemitisme”, Paris 1897, p. 25.

¹¹ Van de jongste antisemitische literatuur (voorzoover ons bekend) zijn de publicaties van Hans Blüher de diepste en edelste „Secessio judaica”, Potsdam

tijd voor „Wahljuden” wil verklaren, juist de minst nationaalgezinde pausen voor „wissende Juden” houdt, al de middeleeuwsche aantijgingen van rituele kindermoorden enz. vernieuwt, het verbond met Jahwe „onthult” als een occulte verbintenis met Sapdu-Seth, Plutos, de Duivel, heeft de joodsche religie een hoog gevoel van überlegenheit gegeven. De bonden en clubs, boeken en tijdschriften der antisemieten, die een groot deel van het duitsche volk omvatten of bestrijken, hebben zelfs den liberalen jood, den zoon der Verlichting, de oogen geopend, hier en daar ook voor de eigen schuld, maar over de heele linie voor den schat zijner religie, die zóó groot en eigensoortig is, dat de christelijk-opgevoede volkeren er na zoovele eeuwen nog geen flauwe notie van hebben en aan een nieuwheidendom de voorkeur geven.

Dit antisemitisme komt inderdaad uit geheel andere bron dan b.v. het middeleeuwsche en het russische der vorige eeuw; het is niet allereerst door het religieus bewustzijn, maar door het rasbewustzijn bepaald. Jezus is dan ook niet de op onbegrijpelijke wijze door Israël zelf verworpen Koning Israëls, men heeft er integendeel belang bij aan te toonen, dat Jezus niet uit Israël stamde ¹². Deze Jezus, tot germaan geproclameerd en op het schild geheven als nieuwste idool, tot rechtvaardiging van het nationale heidendom en zijn oorlog, de proster-natie der zielen voor het bestáánde en zijn irrationeele gronden, voor bloed, ras, macht, Schicksal — de goeddeels aarzelende houding daartegenover aangenomen door invloedrijke, christelijke kringen, het ontbreken van een krachtig, afdoend protest der kerken, stellen de bedoeling van het Christendom in dezen tijd onder ernstige verdenking en de „zending onder Israël” voor schier onoverkomelijke moeilijkheden ¹³, wekken daarentegen bij het Jodendom een missionair bewust-

1918: „Die deutsche Position”, Hamburg 1922, „Der Geist der Weltrevolution”; „die deutsche Renaissance”, Prien 1924; „die Erhebung Israëls gegen die christlichen Werte”, Hamburg 1931.

In zijn hoofdwerk „Die Aristie des Jesus von Nazareth” is het antisemitisme ondergeschikt aan een algemeene theorie aangaande het „primaire en secundaire ras”.

¹² Dit is het doel der volgende publicaties: Theod. Fritsch, „Beweismaterial gegen Jahwe”, Leipzig 1913; Friedrich Delitsch, „die grosze Täuschung”, Berlin 1920; Fried. Döllinger, „Baldur und Bibel”, Nürnberg 1920.

¹³ cf „Alttestamentliche Sittlichkeit”, dargestellt gegen ihre antisemitischen Verächtern von Prof. Lic. Johannes Hänel, Gütersloh 1924.

zijn, sterker dan ooit in den loop der tijden zich heeft voorgedaan, met uitzondering wellicht van de eerste eeuw der Diaspora.

4) Het is een psychologische wet, dat de wekking van verloren-gewaan-de psychischen rijkdom, een accumulatie van verwante waarden binnen zeer korten termijn ten gevolge heeft. De herontdekking legt zulk een beslag op den geest, dat hij in de verworven en toegeëigende erfenis der vaders „alles” vindt. Het joodsch gevoel van *jeugd* in dezen tijd, schijnt ons uit de werking van deze wet te verklaren. Restauratie brengt altijd romantische droomen van een nieuwe aera mede. En zoo verrassen ons uitspraken, die, althans voor europeesch besef een ongekende hubris bevatten: „aber wird sind — ewig”¹⁴. Evenwel hebben wij dit jeugdig en titanisch zelfgevoel in ons onderzoek niet slechts te laten gelden, maar wij hebben het in onze probleemstelling, in ons vragen naar het „wezen” der joodsche religie, op te nemen als een der meest kenmerkende trekken.

Nu zou dit het onderzoek op zichzelf niet zoo verzwaren, ware het niet, dat joodsch bewustzijn van *rijpheid* met het bedoelde jeugdgevoel gepaard gaat en dat beide sámen pas den jood naar zijn inzicht volmacht geven de oude scheidslijn tusschen het volk en de volkeren¹⁵ versch en fanatiek te trekken. Ook dit zou wellicht als een vraagstuk der „Völkerpsychologie” kunnen worden aangevat — met name in de psychologische analyse van het fanatisme beschikken wij over belangrijke nieuwe inzichten — indien dit fanatisme niet als keerzijde had een uitgesproken humaniteit, een groote mildheid van begrip en van oordeel.

De joodsche pretentie een, neen, dé universeele, waarlijk *Katholieke* religie te bezitten¹⁶ is de *resultante* van jeugdgevoel en rijpheidsbesef te samen, maar aldus, dat deze religie, tot de volkeren gebracht, geen

¹⁴ Franz Rosenzweig, *Stern der Erlösung* III, S. 57.

¹⁵ . . . that a primal duality breaks the humanity I know into two distinct parts; that this duality is fundamental, and that all differences among you gentiles are trivialities compared with that which divides all of you from us”, Maurice Samuel, „You Gentiles”, New-York 1924.

¹⁶ „Man hatte das Bewusstsein, gesandt zu sein — dieses Wort „senden” ist eines der eigensten, bezeichnendsten der Bibel — dieses Bewusstsein, nicht nur ein Dasein zu haben, sondern den anderen etwas zu bedeuten: so hatte die Existenz ihre bestimmende Idee erhalten”; Leo Baeck, „Wesen der Judentums”, Frankfurt 1926, S. 77. cf. over Israël als „uralte Missionsanstalt”. S. L. Steinheim, „die Offenbarung nach dem Lehrbegriff der Synagoge”, I, S. 59.

andere grond heeft dan een algemeene openbaring, terwijl de bijzondere enkel en alleen gelegen is in Israëls paradigmatische existentie ^{16a}.

Het ethisch monotheïsme is immers gemeengoed der blanke volkeren, ondanks den psychischen chaos van hun bestaan; het ware centrum en de mogelijke basis van alle denkbare syntheses is echter Israël zèlve, in dier voege, dat zijn eerste en beslissende missie ligt in zijn bestaan, zijn leven, zijn voorbeeld, zijn martyrium; voor de éénigheid Gods (dit meest abstracte) en de eenheid der menschheid (dit meest verwijderde) — zoo zei het b.v. Hermann Cohen — „worden wij den ganschen dag gedood en zijn geacht als schapen ter slachting” ^{16b}. Omdat in „Zion” waarheid en werkelijkheid één zijn, vormt het het zuivere godgegeven midden der aarde, daarom verdedigt het zichzelf zoo fel, want, afgezien van de resultaten der missie, zijn bestaan zèlf strekt der wereld tot heil.

Juist omdat Israël geen eigen cultuur had, is het aardsche doods-oordeel dat over de antieke culturen ging, aan dit volk niet voltrokken; zijn waarden konden in de dialectische beweging van geest en vitaliteit niet worden stukgewreven ¹⁷; de verwijdering van de natuuroorsprongen deed wellicht voor langer of korter tijd den drager der boodschap, maar niet de boodschap zèlve schade; doch ook de drager zelve gaat door duizend dooden henen om opstanding te vieren als de steeds nieuwe getuige. Opnieuw gaat waarheid worden, wat Nietzsche op zijn wijze van Israëls geesteshistorische beteekenis voor Europa heeft gezegd: „Was Europa den Juden verdankt? — Vielerlei, Gutes und Schlimmes, und vor allem eins, das vom Besten und Schlimmsten zugleich ist: den groszen Stil der Moral, die Furchtbarkeit und Majestät unendlicher

^{16a} „Zwischen der Kirche und der Moschee steht all die Jahrhunderte hindurch, von beiden gehasst und verachtet, die Synagoge im Vollgefühl ihres Berufes als Sendbote einer zu keinerlei Kompromiss sich verstehende Wahrheit und Gerechtigkeit, einer Religion des Friedens und der Liebe, die keine Spaltung und keinen Zwiespalt der Menschheit zulässt, des Tages harrend, da der Gott vom Sinai in allen Menschenherzen und Volksseelen seinen Thron aufgeschlagen haben wird”, Kaufmann Kohler, „Syst. Theol. d. Judentums”, Leipzig 1910, S. 325.

^{16b} Franz Rosenzweig, „Zweistromland”, S. 255.

¹⁷ „La civilisation 's éloigne de la nature selon une ligne serpentine, qui ne se rabaisse jamais jusqu' à sa naissance; et elle s' achemine ainsi tout doucement vers la stérilité et vers la mort”; Remy de Gourmont, „Epilogues”, Paris 1904, p. 267.

Forderungen, unendlicher Bedeutungen, die ganze Romantik und Erhabenheit der moralischen Fragwürdigkeiten" ^{17a}.

Als een baken in zee, als kustlicht en loods, „überlegen" en tot dienst bereid, zoo staat in de woelingen van het naoorlogsche geestesleven het gewekte Israël; niet de waarheid als idee en niet de waarheid als gestalte, maar (daardoorheen of daaraan voorbij) de *waarheid als daad*, als gemeenschapscheppende daad, dienende waarheid is Israëls doel. Al wie scheidt tusschen idee en werkelijkheid, vleesch en geest, recht en liefde, mensch en menschheid ¹⁸, wie náást zijn filosofie een leven heeft, wie naast zijn religieuse gemeenschap een staat duldt, die zijnerzijds God slechts duldt als beschermheer zijner macht, al wie aan de dwingelandij het masker van den geest voorbindt, is Israëls vijand; maar ieder die in den nood der tijden kiest voor de zeggenschap van den geest, voor het profetisch ethos, die is opgenomen onderde „godvruchtigen der volken", die aan het eeuwig leven deelhebben.

„Jerusalem est vraiment à l'heure présente „une maison de prière pour toutes les nations" . . . et la prophétie de Zacharie s'est vérifiée à la lettre: En ce temps là, dix hommes s'attacheront au pan de l'habit d'un Juif, en lui disant: nous iront avec vous, car nous avons entendu dire que le Seigneur est avec vous", zegt Renan ergens met de loslippigheid van den aestheet, die intusschen niet van plan is zich te binden.

Het zelfbewuste Jodendom van heden zal hem, die zulk een uitspraak doet ¹⁹, aan zijn woord houden; het wil inderdaad religie zijn, en wel wereldreligie; het wil onder de wereldreligies niet slechts primus inter pares zijn, maar zóózeer de eenige, dat b.v. het Christendom niets anders dan òf een variant òf een sectarische afwijking zal mogen heeten en zóózeer, dat deze éénige wereldreligie zich met een religieus „gebied" niet tevreden stellen kan, maar zich geroepen acht met haar missie het gehééle wereldleven van heden te doordringen.

5) Dit jeugdige, rijpe, katholieke in zijn eigenaardigen samenhang, ont-

^{17a} Fr. Nietzsche, „Jenseits von Gut und Böse", Aph. 250.

¹⁸ Er wordt verteld — humor is dit en toch vol van den ernst dergenen, die zich verkorenen weten — dat Hermann Cohen, toen men hem in herinnering bracht dat ook zijn geliefde Plato evengoed als Dante wereldrechter speelt en zich blijkbaar vermeit in de schildering der hellestraf, verzuchtte: „Was ist doch der Mensch . . . wenn er kein Jid ist".

¹⁹ Ernest Renan, *Études d'Histoire Religieuse*, Paris 1858, p. 132. cf. Baeck, „Wesen des Judentums", S. 69 f, S. 288 f.

wikkelt zich nu op den bodem van (of zoo men wil in het midden van) de *duitsche* cultuur. Terecht spreekt Hermann Cohen ergens van Deutschland als „das Mutterland des modernen Judentums”²⁰. Het is ook kenmerkend, dat de verdedigers der latiniteit in de germaansche en joodsche geest eenzelfde verachting van den *sensus communis* en van de *raison*, eenzelfde drang de cultuur onder het gericht te stellen van een toch nimmer te verwerkelijken Idee, wraken²¹. Deze verwantschap zal door het jodendom gereedelijk worden toegestemd.

Azië doemt hier op en wichelt langs de germaansche aarde, om het verwante te ontwaren en zoo mogelijk te wekken. En Israël, de bloem van Azië, herkent beurtelings in het „faustische”²², in het reformatorische²³, in het humanistische van het *duitsche* geestesleven zijn verwanten. Zijn eigen grooten zoon, Jezus van Nazareth, treedt hem (zoo getuigt het zelf) uit het land der reformatie opnieuw tegemoet.

Deze herkenning kon in romaansche landen, waar het katholieke Jezusbeeld heerscht, op zoo indringende wijze niet plaats vinden.

Zoo wil menig joodsch voorganger dan ook, dat het nieuwe, zelfbewuste Jodendom den Christus als „die schönste Sonne in seinen schönen Sternenkrantz” in zich zal opnemen²⁴. Tegen den Christus heeft de

²⁰ „Religion der Vernunft”, Leipzig 1919, S. 461. Merkwaardig is ook dat onder de 43 studiën vereenigd in „Judaïca”, Festschrift für Hermann Cohen, slechts één engelsch en één italiaansch, de overige alle *duitsch* of *hebreeuwsch* geschreven zijn; in het geheele werk zijn citaten uit en verwijzingen naar *niet-duitsche* werken zeldzaam en waar het exegetische en joodsch-godsdienst-philosophische problemen betreft ontbreken zij geheel.

²¹ Henri Massis, *Défense de l'Occident*, p. 25 f.

Ch. Maurras, *Trois idées politiques*, p. 61 f.

²² „Was war denn das prophetische Judentum anderes als die Forderung, in *unbedingter* Weise zu leben? Buber, „Reden über das Judentum”, S. 41.

²³ „Auffallend die Übereinstimmung des Protestantismus mit der religiösen Struktur des Judentums . . .”, bij Hermann Broch, „Die Schlafwandler”, III Bd. S. 323 f.f.

²⁴ cf. zie: Ign. Ziegler, „Der Kampf zwischen Judentum und Christentum” Berlin 1927, S. 94.

De Evangelisten hebben het moeilijk gemaakt dit te zien; zoo vaart K. Kohler (steunend op Wellhausen) („Judaïca” S. 476) uit tegen „Matthäus”: „dasz die Bergpredigt . . . ein künstlich aufgeputztes Machwerk ist, das den einzigen Zweck hat, dem verhaszten Judentum das im Sinai-Gesetz wurzelt, ein Neues gegenüberzustellen, einen anderen Offenbarungsberg (in tegenstelling tot de „Feldpredigt” tot de jongeren alleen, bij Lukas), von dem aus das Volk ein für allemal den Bruch mit dem Alten verkündet werden sollte”.

echte jood geen enkele bedenking, hij wilde immers geen tittel of jota der Thora doen vallen; hij was een Messias, gelijk velen vóór hem en verscheidene na hem zijn opgestaan. Daarom, het Sanhedrin, de plaatselijke, door de hofpartij bedorven rechtbank, die Christus veroordeelde, vertegenwoordigde allerminst Israël. Wel heeft zich ook de joodsche ziel tegen het universalisme van de eerste christengemeente als tegen een ontijdige grensoverschrijding verzet, naar een tragische noodwendigheid heeft „Israël” in zooverre zich aan den „Christus” moeten bezondigen²⁵, maar de *bloed- en geestverwantschap tusschen Israël en Christus* weegt toch zwaarder, dan de door de massale werkingen der wereldgeschiedenis opgedreven verschillen.

6) Bezinning wordt dus meer en meer noodzakelijk; want niet het „liberale”, met de europeesche volkeren al meer vervloeiende Jodendom, maar juist het zelfbewuste, zichzelf handhavende, zijn missionaire roeping aanvaardende Jodendom, herkent Christus op de boven aangewezen wijze²⁶. Is een *revisie* van de wereldhistorische tegenstellingen noodig? Het denkbeeld kan niet zonder meer worden afgewezen door hen, die erkennen dat feit en waarde, historische groepeerings en geestelijke saamhoorigheid elkaar niet behoeven te dekken en dat aan den denkenden mensch, ook tegen de overmacht der naar eigen wet zich ontwikkelende werkelijkheid, het recht van het oordeel verblijft.

Niet op rassentheorie, niet op historie en psychologie kan echter ons oordeel rusten, maar alleen op een gezamenlijke bezinning van joden en christenen, die tenslotte een *theologische* arbeid is, omdat zij geloofsbezinning is vanuit een binding, die goeddeels voor beiden geldt.

De functie van het oordeelen kan zich in laatste instantie niet richten op de al of niet congruente gegevens van „jodendom” en „christendom” gelijk zij in de werkelijkheid in eindelooze variatie elkaar dekken of

²⁵ Ign. Ziegler, a. a. O., S. 58, 89, 94.

Chr. Muentz, „Wir Juden” Berlin 1907, S. 68, 82 f., 99.

Edm. Fleg, „Warum ich Jude bin” Philo-verlag, Berlin 1929.

²⁶ Joseph Klausner, die, zooals bekend, in zijn Jezusboek de twijfel aan de historiciteit van Jezus bestrijdt en die daarop reeds werd aangevallen, antwoordde: „No, it is not a sign of Jewish approach to Christianity; but it is an attempt to rescue from the hands of Christendom a figure whom the Jews can claim to be, historically and humanly, their own”, als mondelinge uitspraak geciteerd. Monatsschr. f. Gesch. u. W. d. Judentums 1931, S. 251; cf. ook Constantin Brunner, „Der Judenhass und die Juden”, vooral de rede S. 345 f.f. met het thema „Wir wollen ihn (n.l. Jesus) zurück!”

kruisen, maar op laatste, niet verder herleidbare *wezensstructuren*.

Theologische bezinning kan ten dezen niet recht-toe recht-aan naar haar doel gaan, zij voltrekt zich niet in een theoretische afgescheidenheid, waar onmiddellijk de waarheidsvraag wordt opgeworpen en naar de norm van eigen confessie wordt beslist, zij begeeft zich om te beginnen, in het open veld van den geestelijken strijd; zij strijdt niet zonder te schouwen, zij schouwt niet zonder te strijden.

7) Wij hebben tegenover de twijfelvraag of wij vanuit het concrete oogenblik wel een levende verhouding kunnen vinden tot de religieuze oervormen, gelijk ze bovendien (in het geval van Israël) onder een vreemd volk veelvuldig gemetamorphoseerd voortleven, de eigenaardige waarborg, zijdelings aangeboden, door de *sociologie* (juist dus door die wetenschap die in den godsdienstloozen tijd van Europa opkwam), dat alle waarheden, alle vormen en alle levensverbanden van ons westersch leven omvormingen zijn, wereldsche duidingen van oorspronkelijk religieuze waarden²⁷. De oorspronkelijke religieuze schriftteekens willen door de steeds weer beschreven palimpsest óprijzen, om zich kenbaar te maken, de theologie schijnt door de oeconomische ontwikkeling heen.

Intusschen, dit beeld faalt, in zooverre er een levende dialektiek bestaat tusschen onder- en bovenschrijf, waardoor het oorspronkelijk gehalte ook in het contrair afgeleide in allerlei verhulling zich verraadt²⁸. Daaruit volgt omgekeerd, dat een schijnbaar zoo abstracte arbeid als een onderzoek naar het „wezen” eener religie, die zich in duizend reflecties handhaaft, betrokken blijft op de werkelijkheid, waarin wij in het heden gesteld zijn.

Het missionair bewustzijn van het nieuwe Jodendom stelt de theologen als theologen van dezen tijd, voor een taak: een helder en rechtvaardig antwoord te geven op de vraag naar het „wezen” der joodsche religie; al zullen juist zij bereid zijn Weininger toe te stemmen: „das Judentum ist ein viel tieferes Rätsel, als wohl mancher Antisemitenkatechismus glaubt und im letzten Grunde wird es einer gewissen Dunkelheit wohl nie weit entzogen werden”²⁹.

²⁷ cf. Max Webers, „Religionssoziologie”, vooral het derde Deel; verder: Sombart, „die Juden und das Wirtschaftsleben” passim.; Troeltsch, „Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Welt” München 1911; „Das Ethos der hebräischen Propheten” Ges. Sch. IV, 34 f.f.

²⁸ Eugen Rosenstock, „Die europäischen Revolutionen” S. 354 f.f., S. 372 f., S. 433 f.

²⁹ Weininger, „Geschlecht and Charakter” XXe aufl., S. 415.